İÇİMİZDEKİ ÖTEKİLER

DİLEK KURBAN
dilek@agos.com.tr

Nea Smyrna'daki İmroz:

Geçmişin gölgesinde geleceği ararken

DİLEK KURBAN

"İmrozluluk" diye bir kimliğin var olduğunun bilincine varmam biraz daha eskiyse de, bunun ne anlama geldiğini ilk kez geçen sene anlamaya başlamıştım. Atina'ya gittiğimde. Onları, tıpkı diğer Türkiyeli Rumlar gibi, Yunanistan'da gurbetle ev arasında bir gri alanda arafta sıkışmış yaşarken gözlemlediğimde. Bu sene daha yakından tanıdım İmrozluları, bize gösterdikleri sıcak ilgi, yakınlık ve misafirperverlik sayesinde. Yunanistan'da yaşayan diğer Rumların aksine, Türkiye'nin genel siyasetiyle, İstanbul'daki Rum cemaatinin sorunlarıyla çok daha az ilgililer. Akılları, fikirleri, gönülleri İmroz'da. Öylesine küçük bir dünya, öylesine mikro bir siyaset alanı ki bu, insanın yüreğini acıtıyor. Sanki Türkiye devletinin talan ettiği, Rumlara dar ettiği o küçük adanın bütün sorunları çözülürse, dünyada başka hiç bir sorun kalmayacakmışçasına dert ediyorlar İmroz'u. Öylesi tutkulu bir sahipleniş, bir yandan da öylesine dar bir siyaset tahayyülü ki, insan bir yandan etkilenmekten diğer yandan şaşırmaktan alıkoyamıyor kendini.

Nea Smyrna 'daki (Yeni İzmir) İmrozlular Derneği, dört kata yayılmış, içerisinde her yaş grubundaki üyeleri için farklı yaşam alanları barındıran bir hemşehri derneği. Duvarlar, İmroz fotoğraflarıyla süslü. Çoğunlukla eskiye dair fotoğraflar bunlar; geride bırakılan hayatı, geride bırakıldığı şekliyle gösteren. Yunanistan'daki İmrozluların her daim artlarına bakan gözleri, adalarını mazide bir yerde dondurmuş. Hafızaları adayı terk etmek zorunda bırakıldıkları günü milat almış, o tarihten bu yana adada akıp giden hayatı görmek istemiyorlar. Arada sırada, Türklerin ve devletin adada yol açtıkları hoyratça dönüşümü gösteren ibretlik fotoğraflar da yok değil. Eskiyi gösteren fotoğraflardaki güzelliğe tezat teşkil edercesine, Rumlarsız bir İmroz'un ne büyük bir yıkım getirdiğini hatırlatırcasına.

Az buz bir yıkım olmamış bu. Türkiye devleti, nüfus mübadelesi yoluyla gönderemediği İmrozlu Rumlardan 50 yıl içerisinde büyük ölçüde 'kurtulmayı' başarabilmiş. Adadaki hayatlarını cehenneme çevirerek; onları korkutarak, gözdağı vererek; okullarını kapatarak; adada kurduğu yarı açık cezaevindeki adli suçluları üzerlerine salarak, kadınların tecavüze uğramasına, evlerin talan edilmesine seyirci kalarak; adayı askeri bölgeye çevirerek; 'kadastro' yoluyla adalıların topraklarına el koyarak; adanın doğal zenginliğini tahrip ederek; tarım ve balıkçılığa set vurarak; adaya Türkiye'nin dört bir yanındaki köylerden getirdiği Türkleri, Kürtleri yerleştirerek; adadaki kiliseleri talan ederek... Böylelikle, bir yandan, binlerce Rum'un yaşadıkları baskılara dayanamayarak adayı ve Türkiye'yi terk etmeleri nedeniyle adadaki nüfus 250 civarına düşmüş, diğer yandan da Türkiye'nin İsrail devletinin Filistin'de yaptığının benzeri demografik manipülasyon politikaları sonucunda adadaki Müslüman nüfusun oranı artmış. Bugün herşeye rağmen İmroz'da kalan yaklaşık 250 yaşlı Rum, devletin ve adadaki Müslüman nüfusun tacizlerine rağmen adalarını bekliyor.

Diyasporadaki İmrozlularsa, dünyanın dört bir yanında, her ağustos ayında adalarındaki buluşmalarını düşlüyor. Nea Smyrna'daki İmrozlular gibi. Derneğe yaptığımız ziyaret sırasında, adanın Rum geçmişini ve mazideki İmroz'daki yaşamı hatırlatan görseller çıkıyor karşımıza. Duvarlardaki fotoğraflar, Spyros Meletzis'in merceğinden İmroz fotoğraflarını içeren kitap, adadaki bütün yerlerin – köylerin, evlerin, tarlaların, çeşmelerin, göllerin, koyların – eski Rumca isimlerinin işaretlendiği haritalar... Önüne geçilemez bir tutkuyla arşivlemiş İmrozlular. Fotoğrafları, belgeleri, sesleri, hatıraları... Adanın bugününde Rum varlığının yok olmaya yüz tutması, onları adanın dünündeki hatıralarını ve bıraktıkları izleri kayda düşmeye sevketmiş. Biraz telaş ve panikle, büyük bir heyecan ve tutkuyla, biraz da umutla kayıt altına alıyorlar geçmişlerini.

Binlerce fotoğraf toplamışlar dünyanın dört bir yanındaki İmrozlu ailelerden. 1940ların, 1950lerin, 1960ların adasında gündelik yaşam görüntülerini izliyoruz perdede. İmrozlu Rumlar kadınlı erkekli piknik yaparken, eğlenirken, tarlada çalışırken, köy meydanında alışveriş yaparken, kilise çıkışında... Adadaki yaşamı izlerken, kulağımız yıllar süren bir araştırmayla topladıkları görselleri ve bilgileri ilk kez bizimle paylaşan Stelyo, Stelyo ve Kosta'da. Bir yandan, her biri gördüğümüz fotoğraflardaki ada köyleri arasında en güzelinin kendi köyü olduğu konusunda bizi ikna etmeye çalışıyor, diğer yandan büyüklerinden dinledikleri ada hayatını kendileri yaşamışçasına anlatıyorlar. Birbiri ardına anlatıyorlar hikayeleri. Mübadeleden sonra Anadolu'da Rumlar kalmayınca, İstanbullu Rumlara hizmet veren sektörde çalışmak İmrozlulara düşmüş. Adadaki aileler, gençlerini gurbete çalışmaya göndermeye başlamışlar. Şoför, hizmetçi olarak. Sonra, adadaki yedi köyün biri dışında hepsi denizden uzak yerlerde, tepelerin arkasına kuruluymuş. Korsanların saldırısından korunmak için. 1960larda adanın demografik yapısını Müslümanlar lehine bozmak için devlet eliyle Samsun'dan getirilerek adaya yerleştirilen ilk grup köylü arasında, Pontuslu Rumlar da varmış meğer. Adanın yerli Rumlarıyla gizli gizli Rumca konuşurmuş bu gizli Hıristiyan Pontuslular...

Dernekten ayrıldığımızda, bizimle paylaşılan bütün bu bilgi, his ve sorularla ne yapacağımızı bilmez haldeyiz. Yüzlerce yıl öncesinde olduğu gibi bugüne de kaderine terk edilmiş bir adanın evlatlarının bizden yerine getiremeyeceğimiz denli büyük beklentilerinin yarattığı eziklik, suçluluk, umutsuzluk hisleriyle ayrılıyoruz Nea Smyrna'dan. Diğer yandan, onlar adalarından ve atalarının yurtlarından bu kadar uzaktayken tarihe iz düşürmek için böylesine çabalıyorken, bizlerin de yapabileceği birşeyler olsa gerek. İmroz'un bu kadar yakınındayken bu kadar uzağında olmaya bir son vermekle başlayabiliriz mesela...

İMROZ

Türkiye devletinin Gökçeada ve Bozcaada isimlerini verdiği İmroz ve Tenedos, tarih boyunca çeşitli devletlerin hüküm sürdüğü, kimi zaman kendi kaderlerine terk edilen, Bizans, Osmanlı, Venediklileri Yunanistan ve Müttefikler arasında sürekli el değiştiren iki Ege adası. Biraz da Çanakkale Boğazı'na yakınlıklarına dayalı stratejik konumları nedeniyle kaderleri diğer Ege adalarından farklı olan, kimi zaman sürgün yeri, kimi zaman orduların askeri güzergahı, kimi zamansa korsanların saldırdığı iki yalnız ada. Sevr Antlaşması ile bütün Ege adalarını kaybeden Türkiye, milli mücadelenin ardından imzalanan 1923 Lozan Antlaşması ile Boğazların güvenliği adına bu iki adayı Yunanistan'dan geri almayı başarabilmişti. Bunun karşılığında, İmroz ve Tenedos, aynı yıl Yunanistan ile Türkiye arasında gerçekleşen nüfus mübadelesinin dışında tutulmuş, adalı Rumların adalarında kalmasına izin verilmişti. Üstelik, Lozan Antlaşması'nın 14. Maddesi gereğince, yarı özerk bir yapı içerisinde, kendi seçtikleri bir nahiye meclisi eliyle kendi kendilerini yönetmeleri ve adada görev yapan devlet memurları ile kolluk kuvvetlerini seçmeleri hakları tanınmıştı. Ancak Türkiye devleti bu hakları hiç bir zaman tanımadığı gibi, İmrozlu Rumların yüzyıllar boyunca resmi dil olarak kullandıkları Rumca'nın eğitimde kullanılmasını yasaklamıştır. İlk kez 1927'de kapatılan Rumca eğitim veren okulların, 1950lerde Demokrat Parti iktidarı sırasında yeniden açılmasına izin verilmiş, ancak 1964 yılında Yunanistan ile Türkiye arasında Kıbrıs krizinin yaşanmasıyla adadaki okullar bu defa dönüş olmaksızın kapatılmıştır. Halen, İmroz adasında Rumca eğitim veren okul bulunmamakta.

Yunanistan ve Türkiye'de azınlıklar: Vatandaş-devlet ilişkisini yeniden inşa etmek

ÖZGE GENÇ

Yunanistan ve Türkiye'yi siyasi yapı bağlamında birbirine çok benzer iki ülke yapan özelliklerden biri devletlerin azınlık vatandaşlarıyla kurdukları ilişki (veya ilişkisizlik) ve bu ilişkisizliği dayandırdıkları resmi söylem. Yunanistan'ın Batı Trakya'daki Türkler, Türkiye'nin de Rum Ortodokslarla kurduğu ilişkileri belirleyen siyasetin dayanak noktası da meşhur 'mütekabiliyet ilkesi'. Lozan Antlaşması'nın 45. Maddesiyle iki ülkedeki Müslüman ve Rum Ortodoks azınlıkların korunması konusunda iki ülkeye paralel yükümlülükler getiren bu ilke, sadece devletler tarafından dayatılmakla kalmamış, toplumların da koşullandığı bir argüman haline gelmiştir. Devlet söylemlerinin ne kadar güçlü olduğunu ölçmenin bir yolu, bu söylemin devletin çeşitli aygıtları tarafından hangi mekanizmalar, stratejiler ve kurumsal pratikler yoluyla genel geçerliliği olan ve nesnel addedilen bir 'gerçek' haline geldiğidir. 'Mütekabiliyet' argümanı, Türkiye'de ve Yunanistan'da sadece resmi devlet söylemi deyip geçemeyeceğimiz, milliyetçi ve devletçi reflekslere sahip siyasi aktörlerin, medya ve üniversiteleri de içine alan sivil toplumun ve genel anlamda toplumun da azınlık vatandaşlara bakışını şekillendirmekte.

Son zamanlarda, siyasetin 'normalleşmesi' kavramı, Türkiye'de ikili ülke ilişkileriyle ilgili meselelerde çokça duyulan bir referans noktası oldu. 'Normalleşme' sürecinin öncüsünün, dış politikanın yolunu açarak sorun çözmeye odaklı hükümet politikaları mı, yoksa dış politika yapımına dolaylı yoldan katkı sunması beklenen sivil aktörler mi olduğu tartışılır. Bana kalırsa, bu süreçte çoğu zaman ikinci grup, birinci grubun gerisinde kalabiliyor. Bunun bir sonucu da, dış politika ile uğraşan sivillerin, sınırları resmi aktörler tarafından çizilmiş bir alan içerisinde hareket ederek, söz konusu ülkeyi ikili ilişkilerden bağımsız bir şekilde tanıyıp anlayamaması olabiliyor.

Öte yandan, dış politikada ikili ilişkilerde 'yakınlaşmak' veya 'normalleşmek' demek, çözüm odaklı siyaset yapımını engelleyen kırmızı çizgilerin ortadan kalkması anlamına geliyor. Türkiye-Yunanistan ilişkileri söz konusu olduğunda en önemli kırmızı çizgi, resmi söylemde tehdit unsuru olarak addedilmiş etnik ve dinsel kimliklerin, kendi 'anavatan'ları ile özdeşleştirilmesi. Türkiye-Yunanistan bağlamında ise bu kırmızı çizgi, 'mütekabiliyet ilkesi'ne denk geliyor. Lozan Antlaşması'nı oluşturan şartların değiştiği 2000'lerde, o şartların çok ağır kayıplara, acılara, kültürel mirasın yok olmasına ve tek düze bir toplum yaratmaya yol açtığı Türkiye ve Yunanistan'da, bu kırmızı çizgiler üzerine yeniden düşünülmesi gerekiyor.

Aslında iki ülkenin de kendi vatandaşlarını ilgilendiren bir meseleyle ilgili bu kadar uzun bir dış politika girizgâhı yapmak zorunda kalmak abes. Bunun nedeni ise basit. Yunanistan için Batı Trakyalı Türk vatandaşlar, Türkiye içinse Rum vatandaşlar birer iç aktör değil, dış aktör. İki ülkenin kendi vatandaşlarıyla ilişkilerini belirleyen aktörler ise dış politika karar alıcıları. Dış politika, tanımı itibariyle ulusal güvenliğin sağlanması ve ikili devlet ilişkileri ile ilgili bir siyaset alanı. Azınlık hakları gibi devlet-vatandaş ilişkisini ilgilendiren bir meselenin, demokratik yapıya en az riayet edilerek yürütülen bir alan olan dış politika ve güvenlik siyasetinin bir parçası olması oldukça sorunlu. Kendi iç meselelerine başka ülkelerin karışmasından son derede imtina eden iki ülkenin, bir yandan kendi vatandaşlarını koruyamaması, bir yandan da başka ülkedeki vatandaşların devletle ilişkilerine karışıyor olması ise kafa karıştırıcı.

Öte yandan, uzun yıllar Uluslararası İlişkiler eğitimi almış ve Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin ele alındığı sayısız toplantıya katılmış biri olarak rahatlıkla söyleyebilirim ki, bu toplantılarda hiçbir zaman Batı Trakyalı veya Rum bir karar alıcı veya konuşmacıya rastlamadım. Bu da başka bir çelişkiye işaret ediyor. Rumlar ve Batı Trakyalı Türkler, aslında iki ülke arasındaki ilişki ve diyaloğun en önemli aktörleri. 'Üst düzey' temas halinde olmasalar da, iki ülke arasında en çok mekik dokuyan ve iki ülkeyi de birbirinden bağımsız en iyi tanıyan onlar. Bugün birçoğu ikili yaşamlar sürdürdükleri kadar, iki dile de hâkim olmaları nedeniyle, iki ülke arasında gerçekleşen ticaret, kalkınma, akademi ve kültür-sanat ilişkilerinde aktif bir şekilde yer alıyorlar.

Bütün bu izlenimler, 30 Eylül 2010'da Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) ve merkezi Selanik'te bulunan Azınlık Grupları Araştırmaları Merkezi'nin (KEMO) Atina'da gerçekleştirdiği toplantıda konuşulanların bana düşündürdükleri. Toplantıdaki tartışmaların çıkış noktasını oluşturan, TESEV'den Dilek Kurban ve KEMO'dan Kostas Tsitselikis'in kaleme aldığı "Bir Mütekabiliyet Hikayesi: Türkiye ve Yunanistan'da Azınlık Vakıfları" çalışması tam da iki ülkedeki azınlık vakıflarının durumunu karşılaştırmalı olarak mercek altına alıyor ve 'mütekabiliyet' ilkesini sorguluyor. Raporun tanıtıldığı toplantı Yunanistan Ombudsman Ofisi'nde gerçekleşti. Ombudsman'ın bulunduğu binaya ulaşmamız çok zor olmadı. Çünkü vatandaşların kamuyla yaşadıkları sorunları çözmekle yükümlü bir kamu kuruluşu olan Yunanistan Ombusdmanı'nın websitesinde, çoğunluğun konuştuğu dil olan Yunancanın yanı sıra, bir azınlık dili olan Türkçede de iletişim ve adres bilgisi bulunmaktaydı. Sadece bunun üzerinden Yunanistan'ın azınlık siyasetine dair bir kanıya varmak ne kadar doğru bilemiyorum. Ancak, bu uygulamanın Yunanistan'a mütekabiliyet skor tahtasında 1 puan kaybettirdiği kesin. Ne de olsa Türkiye'de kamu hizmeti veren kurumların ülkedeki azınlık vatandaşların dillerinde hizmet vermesi gibi bir durum henüz söz konusu bile değil.

Atina seyahati boyunca edindiğimiz bir başka izlenim de, Türkiye ve Yunanistan toplumlarının birbirlerinin her adımını bu kadar yakından takip ediyor olmasına rağmen, birbirlerinin tarihsel, siyasi ve toplumsal gelişimleri konusunda çok az bilgi sahibi olmaları idi. Belki de bu noktada görev biraz da, iki tarafın azınlık toplumlarına düşüyor. Onlar da tarihsel geleneğin koşullandırdığı şekilde, yaşadıkları ülkelerin Dışişleri Bakanlıklarını ve 'anavatan' addedilen ülkenin büyükelçilik ve konsolosluklarını muhatap almaktan ve her fırsatta onların sözlerini dinlemekten vazgeçmeliler. İki ülke azınlık toplumlarında alışılagelmiş olan bu pratik, 'mütekabiliyet' ilkesine dayanan resmi söylemi pekiştirdiği gibi, sorunların çözümünü de zorlaştırmakta ve geleceğe dair umutları söndürmekte. Belki de iki tarafın azınlıkları ve azınlık hakları savunucuları bu konuda birlikte hareket etmeye başlamalı ve daha sık bir araya gelmeli.

FOTOĞRAFLAR • ÖZGE GENÇ